

Östbuletinen

Nr. 3, 2022, årgång 26

Specialnummer om Magnus Ljunggren

Sällskapet

FÖR STUDIER AV RYSSLAND CENTRAL
& ÖSTEUROPA SAMT CENTRALASIEN

Foto på första sidan är taget av **Krister Eduards 2020.**

Innehållsförteckning

Magnus Ljunggren in memoriam <i>Ingmar Oldberg</i>	3
”Slavistens Tio Budord” <i>Josefina Lundblad-Janjic</i>	6
Min gode vän och kollega <i>Per-Arne Bodin</i>	10
Möten med Magnus <i>Karin Grellz</i>	11
Nils Åke Nilsson – en lysande introduktör <i>Magnus Ljunggren</i>	13

Magnus Ljunggren in memoriam

Ingmar Oldberg, Östbulletinens redaktör

Magnus var en av mina bästa vänner. Vi blev bekanta på en slavisk disputationsfest i juni 1983 och umgicks ofta, särskilt efter vår pensionering 2009 och hans hustru Kazimiera Ingdahls bortgång julen 2017, ända fram till den ödesdigra badutflykten en vacker sommardag i juni 2022.

Vi hade suttit på ett utekafé vid Vinterviken, han kollade en text jag skrivit om kriget i Ukraina och vi pratade om livets förgänglighet. Han såg fram emot årets första bad, vi gick ner mot sjön som glittrade i solen, det var varmt i vattnet, många badade och han simmade iväg. Jag tror han var nöjd med livet just då, när han dog 79 år gammal och slutet kom snabbt.

Även om Magnus efter hustruns död nog försummade sin hälsa, levde han ett rikt socialt och andligt liv och hade mycket att vara stolt över. Han blev professor i rysk litteratur vid Göteborgs universitet 2002 och fick en festskrift på 390 sidor med många ryska bidrag vid pensioneringen 2009, vilket vittnade om hur uppskattad han var. Efter tolkskolan hade han fortsatt med ryskan vid Stockholms universitet. Han skrev sin avhandling och en rad följande skrifter om Andrej Belyjs roman *Petersburg* och blev med tiden en av världens främsta ”belyister”. Han och Hans Åkerström ställde samman en bibliografi om Belyjs *Petersburg* med till slut över 1000 titlar.

Magnus vidgade med tiden sitt forskningsfält till den ryska symbolismen, psykoanalys i Ryssland och rysk-svenska kulturella kontakter, inklusive ryska Nobelpristagare i litteratur. Han översatte Jelena Bonners självbiografi *Mödrar och döttrar* (1994) och blev själv översatt i Ryssland. På eget förlag samlade han en rad tidnings- och tidskriftsartiklar till en bok om *Tjugo ryska klassiker* (2021) och redigerade senast en bok med Nina Berberovas brev till Sergej Wittenberg (*My dear, close and distant friend, 2021*) vars brev han fått överta. Magnus var en av Sveriges främsta kännare av rysk litteratur och samhälle och hade ett otroligt personminne.

Magnus var också verksam som journalist sedan 1963, först i Expressen, sedan i SvD och DN, samt i en rad tidskrifter. Han framträdde som en rakryggad försvarare av demokrati och mänskliga rättigheter mot kommunister, nationalist

och fascister i Sovjet/Ryssland och Sverige. Han hyllade Andrej Sacharov och Aleksej Navalnyj, och avslöjade sådana som Ivan Iljin och Aleksandr Dugin. På senare år berättade Magnus om sina 55 års möten med ryska intellektuella i boken *Mina år med Ryssland* (2018) och samlade 200 kulturhistoriska notiser i DN i *Rysk kulturmosaik* (2018). Han skrev också om Bromma, där han växt upp, och Ekensberg, där han bodde. Hans jagande efter autografer i unga år disponerade honom säkert för att söka upp och intervjuar ryska kulturpersonligheter och deras gamla släktingar senare i livet. Han kallade sig skämtsamt för gerontofil. På äldre dar skrev han alltmer på Facebook, där han fick många tacksamma läsare.

Som läsare av *Östbulletinen* märkt var Magnus vidare den i särklass trägnaste bidragsgivaren genom åren – trots att jag som redaktör i början försökte begränsa honom till vartannat nummer. Magnus hade också startat föregångaren *Rysk kulturrevy* tillsammans med Lars Erik Blomqvist 1969 för att ta upp arvet från Nils Åke Nilssons *Rysk bokrevy* (1947-1950), som Magnus återupptäckt. (Se efterlämnad artikel om NÅN nedan.) I bulletinens minnesnummer om Lars Erik Blomqvist och Staffan Skott (nr 4, 2021) skrev Magnus rörande om dessa sina nära vänner och jämnåriga.

Framför allt var Magnus en god vän, som engagerade och berikade dem han träffade. Han, jag och Anders Fogelklou brukade sedan 2009 på fredagarna promenera till olika kaféer i Stockholmstrakten, då vi oftast talade om ryska frågor och ibland bjöd in andra slavister. Det blev över 500 kaféer, vilket nog är ett världsrekord enligt en notis i DN den 10 december 2021. Magnus gjorde en förteckning med omdömen och lämnade också efter sig en lista på ännu ej besökta ställen.

Foto vid det 500:e kaféet Nobeldagen 2021, taget av Christer Ugglå.

Magnus var också med i en sju bildade herrars bokcirkel sedan 2010, som därmed ibland fick en viss slavisk slagsida. I september skulle vi vara hemma hos honom och sonen Adam skulle laga maten. Till Magnus åminnelse beslöt vi att läsa just *Petersburg*.

Magnus lämnar ett väldigt tomrum efter sig och vi kommer att minnas honom med värme och tacksamhet.

”Slavistens Tio Budord”

eller hur man blir slavist enligt Magnus Ljunggren

Josefina Lundblad-Janjic, Ph.D, lektor på Tolkskolan

En dag i januari 2005 klev jag in på Magnus Ljunggrens kontor på Slaviska institutionen på Göteborgs universitet och förkunnade att jag ville ha hans jobb. Jag ville bli professor i rysk litteratur helt enkelt. Många hade nog fnyst åt ett sådant plötsligt och flärdfullt uttalande från en nittonårig tjej och viftat bort henne. Men inte Magnus. Han blev fascinerad av min framfusighet och bjöd in mig för att prata. Det blev början på ett samtal, ett mentorskap och en vänskap som skulle komma att fortsätta i sjutton år och sex månader – plus minus ett par dagar... Under dessa år träffades jag och Magnus för att prata så ofta vi kunde och var än våra vägar sammanstrålade – i Göteborg och Stockholm, på Stanford och Berkeley – men vi skrev också mejl till varandra. I hundratals (kanske tusentals?) mejl berättade vi för varandra om våra liv, bytte tankar om Ryssland, delade våra intryck av texter vi läst och idéer vi funderat över. Genom dessa mejl och genom våra samtal ansikte mot ansikte så lärde Magnus mig hur man blir slavist och vad det innebär. Han ledde mig sålunda in på mitt livs största äventyr och jag hade honom vid min sida hela vägen: han gav mig stöd, uppmuntrade mig under motgångarna och gladdes åt mina framgångar som om de vore hans egna. För något år sedan skämtade han att vi borde ge ut vår brevväxling i bokformat men jag var då kategoriskt emot hans påhitt. Mina mejl var ju endast menade för Magnus. Nu känner jag givetvis annorlunda inför att delge våra samtal med omvärlden – dessa samtal som så abrupt slutade med att han fick sista ordet. Kanske skrev han inte enbart till mig i sina mejl; kanske var vår korrespondens också en plats där han kunde formulera sitt akademiska arv. Magnus lärde mig mycket men den viktigaste lärdom jag bär med mig nu som lektor i ryska på Tolkskolan har jag nedan sammanfattat i ”Slavistens tio budord”. Det är dem jag för vidare till mina studenter och det är i dem jag hoppas att allting Magnus var och stod för kan förbli ett vägledande ljus även i framtiden.

1. Du ska minnas att störst av allt är kärleken.

Magnus kunskap om Ryssland, om rysk litteratur, kultur och historia tycktes ofta vara gränslös. Men egentligen var det inte hans kunskap som var gränslös; det var hans kärlek. Han älskade det han ägnade sitt liv åt – han ägnade sitt liv åt det han älskade. För Magnus var kunskap utan kärlek meningslös. Och hans kärlek var omätlig.

2. Du ska se människan först.

Magnus kunde prata om Belyj, Bunin och Brodskij som om han hade träffat dem alla och kände dem väl, nästan rentav intimt. Av dessa tre hade han ju faktiskt bara träffat Brodskij i Leningrad på 1960-talet. Men det spelade ingen roll för honom om han kände någon personligen eller inte. Varje människa var värd uppmärksamhet, varje människoöde värt att ta reda på och berätta om. Alla var lika levande och lika viktiga i Magnus värld.

3. Du ska alltid vara nyfiken.

För Magnus var allt av intresse. Enligt honom fanns inga obetydliga människor och definitivt inga obetydliga verk, fenomen eller händelser. Även om det verkade som om han redan kunde allt, så var detta inte alltid fallet. Ibland fick man den sällsynta chansen att berätta något nytt för honom och det var alltid lika spännande att se hans nyfikenhet väckas. Han mötte nya fakta med en nästan barnslig vetgirighet och var beredd att ställa så många frågor som det krävdes för att förstå.

4. Du måste vara modig.

Magnus visste att livet som slavist har sina farliga sidor och att arbetet med att överkomma sin egen feighet pågår oavbrutet. Han kände till Rysslands mörka sidor. Han hade sett dem, mött dem, utmanat dem. På 1970-talet övergav han sin guidade tur i staden Vladimir för att bege sig till det ökända fängelset i samma stad. Han vidarebefordrade kommunikationer från dissidenter i Sovjet till Väst och fick till slut betala priset: han blev ”persona non-grata” och fick förklarat för sig att han aldrig mer skulle få sätta sin fot i Sovjetunionen igen. Sedan föll det landet samman och Magnus återvände. Med nytt visum men också med förnyat mod och redo att möta nya utmaningar.

5. Du ska vara ödmjuk.

Magnus skröt aldrig med sina prestationer. Om han hade velat så hade han haft mycket att skryta om. Det var mycket han hann uppnå i sitt liv. Han berikade så väl den svenska som den internationella slavistiken med nya insikter och nyanserade analyser. Men det var ödmjukheten inför sina egna begränsningar och inför andra som han värdesatte högre än anseende eller berömmelse. Han tyckte om att berätta om den gång då Nikolaj Bogomolov rättade honom angående en obskyr författares fadersnamn; trots att de två var ensamma på en mörk tågperong i Kalifornien viskade Bogomolov sin korrigerings. För att Magnus inte skulle skämmas. Det gjorde han inte, men den typen av ödmjukhet var precis det som han uppskattade även hos andra.

6. Du måste vara noggrann.

Magnus hade öga för detaljer, speciellt om en detalj var fel. Han lusläste andras texter och tvekade inte för att skicka tillbaka någon till biblioteket eller arkiven för att dubbelkolla något citat eller fakta. Rätt ska vara rätt. Och fel får det absolut inte vara. Jag minns än idag när Magnus lämnade tillbaka min första uppsats: den var nästan helt täckt med kommentarer gjorda i alla riktningar med blyertspenna. Jag tappade hakan för jag hade ingen aning om att det fanns människor som kunde läsa på det sättet. Genom att låta honom läsa allt jag skrev lärde jag mig till slut att skriva perfekt enligt min evigt utsedde läsare – i min senaste artikel fann han ingenting att rätta.

7. Du ska inte anse någon text vara för obskyr.

Magnus trodde inte på det obetydliga och han kunde inte heller med att någon annan försummade ett verk eller dess skapare som marginell eller inkonsekvent. Alla texter ska kunna stå i centrum om man har korrekt fokus och relevanta frågeställningar. Följaktligen är endast den person slavist som ständigt söker bortglömda eller rentav okända texter och sätter dem i en bred och sofistikerad kontext. Det som kallas kanon är enbart ett artigt förslag; en äkta slavist måste ha förmågan att införliva i den det som ignorerats av andra – genom att utveckla samma fingertoppskänsla som Magnus hade.

8. Du måste bevara och försvara din etiska känsla.

Livet som slavist för en ofta in på moraliskt grumliga områden där man tvingas brottas med andras svagheter eller till och med moraliskt förfall. Magnus visste som få andra hur svårt det ibland kan vara att förbli sina egna etiska värderingar trogen när man lever och verkar i en värld full av motbjudande handlingar och fasansfulla övergrepp. Han visste att vi alltid måste följa vår moraliska instinkt och stå upp för det vi representerar. Slavisten kan inte kompromissa med det onda.

9. Du ska möta mörkret med ljus.

När Ryssland invaderade Ukraina i februari i år vände jag mig till Magnus i förtvivlan: hur ska vi nu kunna älska Ryssland? Hur ska vi kunna fortsätta läsa rysk litteratur, lyssna på rysk musik, titta på ryska pjäser och filmer, samtala med ryssar? Ska vi hänge oss åt pessimismen och ge upp hoppet? Nej, sa Magnus, vi måste ta vara på varje stråle av ljus och låta den lysa upp mörkret. Magnus trodde på ljuset, på att det goda fortfarande finns där, och han trodde på varje människas förmåga att sprida ljus och förbli positiv. Han var själv ett sådant ljus och han verkade ständigt för att andra också skulle kunna bli det.

10. Glöm inte att skratta!

Jag och Magnus hade många allvarliga samtal om svåra ämnen och stora idéer men vi delade minst lika många – om än inte fler! – skratt. Magnus var ju en rolig person och han visste hur man hade roligt tillsammans. Det var roligt att umgås med honom. Han kunde glädjas åt så mycket och han njöt av att berätta underfundiga anekdoter från sitt liv om tokiga händelser och situationer, ofta på sin egen bekostnad. Han bjöd på sig själv och tog inte sig själv på särskilt stort allvar. Han uppskattade samma sak hos andra och det gjorde stunderna tillsammans ännu muntrare. Han letade efter glädjen i varje ögonblick och när han fann den delade han alltid med sig.

På besök i Stanford 2015

Nu när jag reflekterar över dessa ”tio budord” som jag fått lära mig genom min vänskap med Magnus så är det inte endast djup tacksamhet jag känner. Även om jag givetvis först och främst är evigt tacksam till honom för allt han gav mig och den person han formade mig till, så känner jag också en stor sorg över allt vi inte hann säga till varandra (för jag trodde alltid att vi skulle få imorgon också) och de upplevelser vi inte fick dela (för vi levde nästan alltid i olika länder), men

mest av allt inför det tomrum han lämnar efter sig i mitt liv. Han lärde mig mycket men den sista lektionen utelämnade han: hur jag ska leva utan honom.

Min gode vän och kollega

Per-Arne Bodin, professor emeritus

Magnus och jag hade levnadsbanor som ofta gick parallellt med varandra. Först var han min lärare i rysk litteratur på Stockholms universitet. Alla författare behandlades med största noggrannhet, han skrev upp namn och årtal på tavlan, När jag många år och decennier senare hade samma kurs blev han mycket upp-rörd, när jag berättade att jag hade strukit 1700-talsförfattarna Sumarokov och Kantemir från kursen och hävdade att de inte var så viktiga. Han avslöjade också för mig att han efter varje termin hade kastat sina anteckningar för kursen för att han skulle kunna göra om den på ett nytt sätt nästa termin. Det impone-rade. Han hade ett osvikligt, fotografiskt minne, som inte bara var till nytta för honom utan också för studenterna och kollegorna. Man kunde få svar på alla kniviga frågor om rysk kultur och rysk litteratur. Han var en fenomenal lärare och handledare vid sina två universitet och mycket älskad av sina studenter. Han var extremt väl förberedd och hans lektioner och föreläsningar var perfekta till form och innehåll. Magnus kärlek till rysk litteratur och kultur förmedlades till fullo till hans åhörare.

Vi disputerade båda i slaviska språk på avhandlingar om rysk litteratur, Magnus om Belyj och jag om Pasternak. Vi var båda arbetslösa en tid och fick båda lärlingsplatser på Kungliga biblioteket. Det var oförglömliga månader. Våra mentorer John Rohnström och Folke Sandgren var fantastiska och lärde oss så mycket som vi fick nytta av senare i vår verksamhet. Men vi fick inget jobb. Och en sak att lägga till om vår KB-tid. Biblioteket fick in böcker i internationella bokutbyten och många av dem slängdes men skulle först rivs sönder enligt bibliotekets instruktioner. Magnus kved när han såg det. Han älskade böcker.

Under några år var vi båda lärare i svenska för invandrare. Det måste ha varit ett stort privilegium för eleverna att bli undervisad av Magnus som talade en så vacker, välmodulerad och nyansrik svenska. Han hade dessutom en glad röst.

Magnus blev professor vid Göteborgs universitet, jag i Stockholm men han fortsatte att ha nära kontakter med Stockholms universitet. Han skrev ofta i vår skriftserie och i en minnesvärd artikel redde han ut Slaviska institutionens historia med utgångspunkt i ett gruppfoto från 1955, ”Historien bakom ett gammalt foto”. Han hade en särskild kärlek för författares, kollegors eller vanliga människors biografier. I detta intresse fanns inte bara en strävan efter vetenskaplig exakthet, utan en kärlek till människor. Att dokumentera var att

komma ihåg dem som levat. Ibland kunde det också betyda att ifrågasätta: ryska filosofer som hade samarbetat med nazisterna, eller svenska forskare som hade bejakat sovjetregimen avslöjades.

Begravningen av Magnus Ljunggren ägde rum i Heliga korsets kapell på Skogskyrkogården. När Greta Garbo begravdes på samma plats för ett antal år sedan lästes Aleksandr Pusjkins dikt *Exegi Monumentum* i översättning av Lars Erik Blomqvist. Den handlar om poetens verk som överlever och innehåller raden ”Icke helt och hållet skall jag dö”. Jag vet, eftersom jag blev ombedd att ombesörja att översättningen fanns tillgänglig. Orden är egentligen hämtade från Horatius.

”Icke helt och hållet skall jag dö” var också titeln på Magnus hustru Kazimiera Ingdahls sista stora bok, som handlade om den ”judiska frågan” i Polen och den kvarvarande antisemitismen. *Exegi Monumentum* var en lämpligt vald dikt för att minnas Greta Garbo. Lika väl passar dikten när vi sörjer och minns Magnus Ljunggren för hans rika vetenskapliga verk, för de kunskaper han förmedlat till så många och för den vänskap vi har fått dela med honom.

Vetjnaja pamjat: I evigt minne!

Möten med Magnus

Karin Grelz, fil.dr, samverkansrådgivare på Stockholms universitet

Mitt första möte med Magnus var nog den röda Pan-pocketboken *Sovjetprotest! Den nya ryska oppositionen i dokument* som han 1969 gav ut tillsammans med Lars Erik Blomqvist. När jag i början av åttiotalet började läsa ryska kunde man fortfarande hitta den i boklådorna. Tillsammans med Lars Erik gav han också ut *Rysk kulturrevy* – en fantastisk introduktion till den ryska kulturen för en ung student, i synnerhet de delar som av politiska skäl inte kunde studeras fullt ut i Sovjet. Med översättningar, recensioner och kommentarer skrivna av redaktörerna tillsammans ett antal gästskribenter, lyckades den trots sitt blygsamma format omfatta allt från det första numrets Charms, Achmatova och Chardzjiev – till Kaverin, Herzen, Wittgenstein och Tolstoj i ett av de sista. Många av texterna är minst lika intressanta idag och skulle hålla för en nyutgivning.

Magnus var aldrig min lärare och hade väl egentligen aldrig några ”elever”. Alla som delade hans intressen behandlades som kollegor, oavsett ålder och kön. Hans disputation var den första jag närvarade vid, och som specialiserad på Marina Tsvetajeva kom jag att ha stor glädje av hans kunskaper om symbolismen och den ryska exilkulturen. När hans doktorand Irina Karlsohn disputerade på Kitezj-legenden i den ryska kulturen bjöds jag sedan in som skuggopponent, vilket var både hedrande och lärorikt.

Som stolt liberal ägnade sig Magnus ständigt åt att kalibrera sin moraliska kompass, både i mötet med östeuropeiska dissidenter och i sin forskning. Hans livslånga intresse för Andrej Belyj, Emilij Medtner och Ivan Iljin bottnade i att deras liv och personligheter erbjöd utmaningar för förståelsen just på det etiska området: Belyj som ett slags modernismens Mysjkin-gestalt, och de två senare med sina mörkare sidor.

Under en period brukade vi stöta ihop med varandra på T-centralen i Stockholm. Det var på torsdagskvällarna, vid gröna linjens sista vagn. Båda pendlade vi – Magnus som professor till Göteborg och jag som lektor till Lund. Våra SJ-tåg kom in ungefär samtidigt och nu var vi på väg hem: Magnus med röda linjen söderut och jag med gröna norrut. Det var alltid lika trevligt, och under pratstunderna hann ibland flera tåg passera. Båda var vi upptagna av det som pågick inom forskningsområdet och universitetsvärlden i stort. Till skillnad från mig klagade Magnus nästan aldrig. Han hade börjat läsa ryska 1961, samma år som jag föddes, och tillhörde en generation som skrev sina avhandlingar utan lön, vab-möjlighet och betald semester. Fram till det att han fick sin professur i Göteborg hade ämnet fortsatt att växa och villkoren förbättrats, medan jag var med om motsatt process.

Det var ett ställe till där våra vägar ibland korsades: konditori Sockerbagaren på Kungsholmstorg. Jag föredrog vallonbullarna och Magnus korintkakorna. En gång pratade vi om Nina Berberovas nazistsympatier. Magnus dömde henne hårt, enligt mig på lite väl lösa grunder. Boken med Berberovas brevväxling med Sergej Rittenberg – som också var den sista han gav ut – var ett led i hans bevisföring. Det gick inte att komma ifrån att han var något på spåren. Lika hårt som han dömde minsta antydning till antisemitism, lika hårt dömde han de västeuropeiska kulturpersoner som blundade för repressionen i Sovjet.

Magnus var en omtänksam person och visste hur det är att befinna sig utanför akademien. Därför var han inte sen att bjuda med mig på en av de berömda kafépromenaderna när han hörde att jag blivit arbetslös. Det ledde till nya bekantskaper och insikten att det går minst lika bra att odla sina slaviska intressen på fritiden. Sista gången vi sågs var på Rönnells antikvariat. Lev Rubinstein presenterade sin senaste bok. Och alla talade förstås också om Rysslands krig mot Ukraina. Det var tydligt att Magnus här var i sitt rätta element, samtidigt både förtvivlad och stridslysten.

På samma sätt som tidigare i dagspressen och i *Rysk kulturrevy* delade Magnus under de sista åren med sig av sina kunskaper till den bildade allmänheten på Facebook. Hans klarspråk var befriande. Kulturhistoriska anekdoter blandades med klagande uppdateringar om desinformation och trollerier. När jag scollar igenom hans sista poster på Facebook och läser de senaste uppdateringarna om kriget tänker jag att vi verkligen hade behövt honom här just nu. Eller så är det kanske snarast där, i Ryssland, som han fattas dem. På begravningen, under

avskedet, såg jag i andanom en lång rad av ryska vänner och bekanta gå fram till kistan och tacka för allt han gjort genom åren för det ryska kulturområdet.

Nils Åke Nilsson – en lysande introduktör av rysk litteratur

Magnus Ljunggren*

Nils Åke Nilsson (1917-1995) var en internationellt etablerad forskare i rysk litteratur som samtidigt besatt en betydande journalistisk talang. I 35 års tid, mellan 1946 och 1981, medverkade han med kulturartiklar i framför allt ryska ämnen i Expressen. Han ägde en sällsynt förmåga att göra det svåra enkelt, att förena det analytiska med det pedagogiska, att blanda allvar och lättsamhet.

Från början hade Nilsson tänkt sig en bana just inom pressen. 1940 var han en tid anställd på Svenska ambassaden i Moskva som så kallad tidningsläsare. Så kom han hem, avlade en licentiatexamen i slaviska språk i Uppsala och fick plötsligt ett drömerbjudande: att bli chef för ett Ryskt institut vid Stockholms högskola, baserat på en större bokdonation, inrättat i anslutning till den nya språkundervisningen i ryska. Det avgjorde saken. Han valde den akademiska banan. Men parallellt inledde han en publicistisk karriär i den nystartade Expressen.

Den frisinnade kvällstidningen med den lärde Ivar Harrie som chefredaktör förefaller ha passat Nilsson alldeles utmärkt. Det lilla formatet tilltalade honom. Här kunde han rapportera – slagkraftigt och effektivt – om nya böcker som Ryska institutet hade köpt in samtidigt som han blickade tillbaka och skrev populärt om de stora klassikernamnen som han samtidigt presenterade i Tidens så småningom legendariska ryska serie.

Nilsson började i juni 1946 med en resonerande artikel om en favorit Anton Tjechov. Det är ett faktum att Tjechov hade fått sitt starkt försenade genombrott på svenska scener under krigsåren. Frågan ställdes redan i rubriken: ”Är Tjechov pessimist?”

Nej, sa Nilsson. ”Tragik och komik är oskiljaktiga element i Tjechovs pjäser, de samspelar. Det innebär en grov förenkling att stämpla författaren till ”Körsbärsträdgården” som pessimist. Denna hans slutpjäs final låter faktiskt höra en durklang som bara ytterligare förstärks av den sista scenens brustna mollton”.

I november 1946 presenterade Nilsson den okände Boris Pasternak för en svensk läsekrets under rubriken ”En outsider i Nobelderbyt”. Förmodligen hade det läckt till chefredaktören Ivar Harrie att Oxfordprofessorn Cecil Bowra i bör-

jan av året hade nominerat Pasternak till Nobelpriset. Nilsson tog fasta på en 20-talets diktare, i hans ögon en av de riktigt stora modernisterna i Europa – som skulle varit berömd, heter det, om han bara haft ett annat modersmål än det ryska. På det korta utrymmet i en tidningsartikel lyckades han ge en oändligt mycket mer kompetent kommentar till Pasternaks poesi än den som Akademiens sakkunnige, professor Anton Karlgren, med stark försening, skulle komma att leverera i början av 1947. Karlgren bekände att han beklagligtvis ”efter månadens vedermöda” inte hade kommit någonvart med detta modernistiska formspråk, ”till stor del onåbart för ett normalt förnuft”. Han vittnade om sin förtvivlan inför Pasternaks rebusar - ”präglade av smaklöshet, missförståelse och absurditet”. Det var som om orden kastades fram ”i oordnade klumpar liksom i en upprörd persons tal”.

”Pasternak har kallats obegriplig”, skriver Nilsson – som i en osynlig replik till den fullständigt hjälplöse Karlgren - men det är en ”betydlig överdrift”.

Hans läsare får vara beredd på att följa honom på stigar vid sidan om allfarvägen där det inte alltid är så lätt att finna fäste. Men den som anstränger sig ska finna sig rikligt belönad. Formad av futurismen skapar Pasternak nya ord och en ny rytm. Människans inre samspel med naturen står här i centrum; vårens ankomst varje år är för poeten alltjämt den världshistoriska händelsen före andra. Oväntade associationer och bilder öppnar nya vyer, ofta utan inramande helhet. Pasternak lämnar åt läsaren själv att fylla i och fullborda, det är hans särmärke.

Detta är en strålande Pasternakkommentar av en 29-årig närläsare.

Nilsson hade alltså blicken riktad både mot klassiker och modernister, vid sidan om den aktuella Sovjetlitteraturen (som han nu skrev en bok om). Han fanns där både i rollen av kritiker och folkbildare. Snart skrev han upplysande om Dostojevskij, om Gogol och till slut, till 150-årsminnet av nationalskaldens födelse 1949, om Pusjkin.

1948 tar Nilsson upp Dostojevskij med anknytning till 40-talets intresse för Sartre och Kafka. Han finner att båda dessa två har sina utgångspunkter hos Dostojevskij. Ett frö till existentialismen skönjs i ”Brott och straff”. Och påtagliga överensstämmelser föreligger mellan ”Dubbelgångaren” och ”Processen”. Han fortsätter så med Gogol i en recension av den nyutkomna översättningen av ”Döda själar” där han diskuterar Gogols självpåtagna Danteroll. Han visar på det eviga envigets i detta författarskap mellan konstnären och moralisten som lyckligtvis länge nog gav konstnären övertaget innan moralisten till sist krossade honom.

Nilssons Pusjkin-artikel är kort sagt lysande i sitt format. Den ringar in Pusjkins hela storhet, hans ”säregna tjusning”, hans ”moderna anslag”. Han lever under stor vanda – tsarismen begränsar hans frihetsradie – men han förblir ändå en genuin patriot. Han är universell – hans universalitet bärs upp av hans stora

generositet. Han representerar det ryska kynnet och är samtidigt vidöppen för intryck utifrån. Han har Mozarts geniala enkelhet och lätthet. Han behärskar alla genrer: han lyfter den ryska poesin och lägger grunden till den stora prosan. Han skyr sentimentalitet och utsmyckningar. Han lyckas skapa en prosastil som är alldeles renskalad. Omvärlden har klagat på att han saknar intresse för filosofi och ideologi. Han har något annat i stället. Han åstadkommer underverk med det ryska språket, skriver Nilsson. Bättre kan det knappast sägas.

Snart följde Nilsson uppmärksamt den pågående avstaliniseringen och vidgade därvid blicken mot andra slaviska litteraturer, framför allt naturligtvis den vägbanande polska. Han rapporterade om rehabiliteringar och återerövringar. Redan 1957 var han på plats i Moskva och gjorde författarintervjuer.

1958 tilldelades Pasternak Nobelpriset. I mycket var det Nils Åke Nilssons förtjänst. I nästan 20 års tid hade Karlgrens hopplösa utlåtande varit en broms. Nu publicerade Nilsson i Expressen, vid sidan om artiklar, dikter av Nobelpristagaren i egen översättning. Han karakteriserade ”Doktor Zjivago” som en roman om livets seger i Sovjetunionen.

I hela det internationella drama som nu kom att utspela sig runt ”Doktor Zjivago” intog Pasternaktolkaren Nilsson en nyckelroll. Tidigare hade hans Expressenartiklar varit skäligen opolitiska. Nu fanns de politiska referenserna där hela tiden. 1959 gjorde han en ny Sovjetresa. Han intervjuade en ledande författarbyråkrat, Aleksej Surkov. Han besökte Moskvas författarutbildning och lämnade roande inblickar under rubriker som ”Mörkögd amazon från Kaukasus i tårar över sin kärlekspoesi”. Men Pasternak fick han den här gången inte träffa.

Nils Åke Nilssons kvinnoosyn speglade väl sin tid. Han skrev vid samma tid om Anna Achmatova som en ”stor modernist” men utan att fullt ut tillstå hennes originalitet – låt vara att hennes mest betydande, tidsspeglade verk ”Poem utan hjälte” och ”Requiem” ännu inte var kända.

Snart nådde tövädret sin kulmen i Sovjetunionen i samband med den 22:a partikongressens fördjupade uppgörelse med Stalin. Nilsson följde utvecklingen. Han skrev om Jevgenij Jevtusjenkos rebelliska poesi, om Andrej Voznesenskij's återknytning till den stora modernisttraditionen, om Ilja Ehrenburgs frispråkiga memoarer, om Aleksandr Solzjenitsyns sensationella debut med ”En dag i Ivan Denisovitjs liv”. Han såg genast den historiska parallellen mellan debutantens fånglägerskildring och Dostojevskij's ”Anteckningar från det döda huset” jämnt 100 år tidigare.

1964 gjorde Nilsson med spetsiga ironier upp räkningen med Sovjetpoeten Jevgenij Dolmatovskij. Det var så att Dolmatovskij hade levererat en illasinnad rapport från en Sverigevistelse i *Literaturnaja Gazeta* som till och med innefattade ett besök på Ryska institutet. Nilsson visade på denne poet som en propagandamegafon som hade producerat hatfyllda rader mot vårt land redan i dikten ”En mardröm” från 1957 efter en annan Sverigeresa. Bilarna på Stockholms

gator tycktes den gången gå till attack mot den stackars gästen som greps av ångest vid blotta tanken på att han hade kunnat vara född här:

”Men plötsligt viker sorgen tung/ Jag ser mitt land och min planet./ Där är jag arbetare, soldat och kung/ och ledamot i en distriktssovjet.”

1965 tilldelades Michail Sjolochov Nobelpriset. Nilsson var djupt kritisk till valet, den här gången hade han själv inte varit delaktig. Han hade i akademiutlåtanden förhållit sig avvisande till Sjolochovs kandidatur. Nu tog han ut en liten hämnd på Akademin. Först presenterade han Sjolochov i en syrlig kommentar just när prisvalet hade kungjorts. Där gjorde han klart att ”Stilla flyter Don” var ett rikt och levande verk som i stort sett inte hade följts av någonting. Sedan gick han ännu ett steg längre. Han valde ut ett antal dogmatiska utfall plus diverse konstiga tankesprång ur Nobelpristagarens arsenal och lät mig, hans elev, översätta det hela på Expressens kultursida på själva Nobeldagen. Det kunde handla om islekar, kanåkning och snöbollskrig som överlägsna ryska nationalsporter eller om Harry Truman som Hitlers fasansfulle like.

Vid den här tiden, i början av 1966, ställdes Andrej Sinjavskij och hans kollega Julij Daniel inför rätta i Moskva för sina utsmugglade satirer och dömdes till hårda straff. Nilsson recenserade deras till svenska snabböversatta verk. Det var en självklarhet att han värderade dem – särskilt Sinjavskij – högt eftersom de var skrivna i den fantastiska och groteska tradition där han kände sig hemma. Han brukade tala om de två linjerna i rysk prosa, den som utgick från Gogol och vred till verkligheten och den som bekände sig till Tolstoj och realistiskt reproducerade världen. Det var ingen tvekan om var han hade sina sympatier.

1968 kom Vladimir Markovs studie ”Russian Futurism”, ett viktigt led i den internationella återupptäckten av den ryska förrevolutionära avantgardismen. Nilsson hade nu ett mycket givande samarbete med kultursidans layoutläggare, chefen Bo Strömstedts bisittare Björn Nilsson. Nilsson II såg till att sätta underbart suggestiva rubriker på Nilsson I:s alster. Den stort uppslagna Markovrecensionen fick rubriken ”Lulla-lolla-lu/ Lisa-lolla-li/ Tere-dere/ dere-Hu!/ Hole-kule-nee/Tio-i/ vi-i...u. ’Jag är världens president! Fram för 22-åringarnas stat!’” Det blev snart nya artiklar om Majakovskijs och de tidiga futuristernas ”vrålande parnass”. Det var ingen tvekan om att de med alla sina upptåg och verbala lekar fann ett starkt gensvar hos honom.

70-talet blev kanske Nilssons mest produktiva decennium. Han var efter Pasternakdramat under en följd av år förhindrad att besöka Sovjetunionen men han kompenserade det med reportageresor till Polen, Tjeckoslovakien och Jugoslavien. Den utestängde spelade samtidigt över hela den ryska klaviaturen. Han skrev om Dostojevskijs humor i ”Onda andar”, om Tjechovs människokärlek manifesterad i hans väldiga korrespondens, om Isaak Babels suveränt minimalistiska ordkonst uppskattad inte minst av Ernest Hemingway, om Osip Mandelstams svårforcerade metaforik i ett samhälle som krävde slagord.

I stort kan man tycka att Nils Åke Nilssons 35 Expressen-år beskriver Sovjetimperiets sönderfall, den avstaliniserade motkulturens formation i förening med den ryska avantgardismens återuppståndelse i statssocialismens ruiner. Först var han ganska politiskt följsam, från och med 1956 förändrades bilden. Han gjorde, kort sagt, en remarkabel kulturjournalistisk insats. Allt han skrev präglades av samma beundransvärda stilistiska klarhet och skärpa.

Östbulletinen, nr. 3, 2022, årgång 26

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Biträdande redaktör: Gunnar Åselius

Östbulletinen utkommer med fyra nummer per år och kan rekvireras i utskrift från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 073-0617592.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726
Stockholm

Tidigare nummer, innehålls- och författarregister av Östbulletinen finns tillgängliga på Sällskapets hemsida:
<http://www.sallskapet.org>